

Bartoněk, Antonín

Dějiny zkoumání řeckých dialektů

In: Bartoněk, Antonín. *Dialekty klasické řečtiny*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2009, pp. [11]-28

ISBN 9788021049932

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123915>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

I. Dějiny zkoumání řeckých dialektů

Lidé v dávných dobách nevěděli příliš mnoho o své vlastní jazykové historii. Starověcí Řekové projevovali určitý zájem nanejvýš o vymezení rozdílů mezi hlavními řeckými nářečními skupinami, ale tento zájem byl zpravidla orientován spíše etnograficky než lingvisticky. V tomto smyslu stojí již u *Hérodota* ve vzájemném příkrém protikladu pojmy „iónský“ a „dórský“ a rovněž kmenová označení Iónové, Dórové, Aiolové, Achajové se tu převážně vyskytují v etnicky plně vyhraněné souvislosti. Z této spíše kmenové než jazykové tradice se pak vyvinulo běžné starověké členění řeckých dialektů, jak se s ním setkáváme u *Strabóna* VIII, 1, 2, p. 333. Strabón tu hovoří o čtyřech hlavních nářečích: iónském, attickém, dórským a aiolským; přitom spojuje vždy dva a dva dialekty ve vyšší nářeční jednotky — iónštinu a attičtinu proto, že uznává jejich vzájemnou těsnou genetickou příbuznost, a dórštinu s aiolštinou z toho důvodu, že se tyto dva dialekty za dórské migrace vzájemně v různé míře mísily. K Aiolům Strabón počítá veškeré řecké obyvatelstvo žijící na sever od Korintské šíje, s výjimkou Attiky, Megaridy a dále pak Dóridy v hornatém nitru středního Řecka; na Peloponnésu hovořili podle něho aiolsky Arkadové a Elejci, zatímco prý ostatní obyvatelé poloostrova používali smíšených nářečí s větší nebo menší dávkou aiolské příměsi.

Proti zmíněné, Strabónem uznávané genetické jednotě iónskoattičtiny — jak bychom to dnes nazvali — stojí tu tedy jakási smíšená nářeční skupina, předpokládající zřejmě pro dobu před dórskou migrací reálnou existenci navíc ještě i zvláštní dórské a zvláštní aiolské nářeční skupiny. Toto v podstatě tripartitní historické dělení řeckých dialektů (iónskoattičtina, aiolština, dórština) je doloženo i u některých dalších starořeckých autorů, jako u *Hérakleida Pontského* (citovaného u *Athénaia* XIV, p. 424c) a u *Apollónia Dyskola* (srov. *Clemens Alexandrinus*, *Strom.* I, 21, 142). V podstatě jde o klasifikaci založenou na tradičním členění starořeckých literárních dialektů, které se rozvíjely v 1. polovině 1. tis. př. n. l. při březích Egejského moře tím způsobem, že se aiolština uplatňovala především na egejském severovýchodě při maloasijském pobřeží, iónština v širokém pruhu sahajícím od Iónie ve středu západomaloasijského pobřeží přes Kyklady až do Attiky na evropské pevnině a dórština pak hlavně v jižní Egeidě a na jižním Peloponnésu. Přitom vše, co nebylo možno klasifikovat jako iónskoattické nebo dórské, je u Strabóna zahrnuto pod pojem aiolština.

Toto trojčlenné Strabónovo členění mělo v další historii bádání o řeckých dialektech a o řecké prehistorii velmi tuhý život. Podrželo si postavení obecně přijímané teorie téměř po dvě tisíciletí: neotřáslo jím ani nedůvěřivě analytické 19. století, ba dovedlo se ve větší či menší míře prosazovat ještě prakticky po celou první polovinu 20. století. Tato teorie je tedy těsně spojena s prvním, „registrujícím“ obdobím starořecké dialektologie, které se rozvíjelo v 19. a v prvních desetiletích 20. století.

I.1. Registrující období

Opravdový začátek vědecké analýzy starořeckých dialektů, která měla primární význam pro zkoumání řecké prehistorie a protohistorie, spadá do období raného rozvoje indoevropské srovnávací jazykovědy v 1. pol. 19. stol. Již v roce 1825 začal vydávat A. Boeckh svoje dílo *Corpus inscriptionum Graecarum* (1825–1877) a brzy nato vychází proslulá kniha H. L. Ahrense *De Graecae linguae dialectis I–II*, Göttingen 1839, 1843. Jak bystré byly některé Ahrensovy postřehy, byli jsme s to ocenit v nedávné době, kdy se ukázalo plně oprávněným využít Ahrensova rozčlenění dórských dialektů na tzv. „přísnou dórštinu“ (*Doris severior*) a „mírnou dórštinu“ (*Doris mitior*) k typologické klasifikaci dórských nářečí (A. Bartoněk 1966). Na Ahrensově základě zpracoval pak o půl století později R. Meister své dílo *Die griechischen Dialekte I–II*, Göttingen 1882, 1889, a brzy nato překonal O. Hoffmann všechny dosavadní práce o řeckých dialektech svým pozoruhodně syntetickým dílem *Die griechischen Dialekte in ihrem historischen Zusammenhang I–III*, Göttingen 1891–1898.

Hoffmann se již mohl pochopitelně opřít o velké soubory nově objevených nářečních napsí, jako byly P. Causer, *Delectus inscriptionum Graecarum propter dialectum memorabilium*, Leipzig 1879, 1883², nebo první svazky obsáhlého díla H. Collitze a F. Bechtela *Sammlung griechischer Dialektinschriften I–IV*, Göttingen 1883–1915. Collitzova a Bechtelova sbírka si podržela svůj význam až do dneška zejména pro celou řadu cenných přehledů gramatických zvláštností, typických pro ten či onen dialekt. Počínaje rokem 1890 začíná pak vycházet monumentální souborné dílo *Inscriptiones Graecae*, které zůstává podnes nedokončeno. Na tomto bohatém materiálovém podkladě mohl P. Kretschmer poté, co již předtím vydal své dílo *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen 1896, vyslovit v časopise *Glotta* 1, 1909, 9–59, svou proslulou hypotézu o třech vlnách řeckých příchozích do helladsko-egejského prostoru (v pořadí Iónové, Aiolové, Dórové).

V roce 1909 kodifikoval A. Thumb tehdejší vědomosti o starořeckých dialektech ve své příručce nazvané *Handbuch der griechischen Dialekte*, Heidelberg 1909; řecké dialekty jsou zde — podobně jako tomu bylo u O. Hoffmanna — stále ještě rozčleněny do tří hlavních skupin: vedle nářečí „východořeckých“ (iónskoattických) a „západořeckých“ (tj. dórských v širším smyslu tohoto slova) se tu setkáváme se středořeckou („zentral-griechisch“) nářeční skupinou, do níž jsou zahrnuty jednak aiolské dialekty (thessalština, boiótština, lesbičtina), jednak arkadština a kyperština.

O rok později vyšel v USA další důležitý úvod do starořecké nářeční problematiky od C. D. Bucka — *Introduction to the Study of the Greek Dialects*, Boston 1910; na rozdíl od Thumba tu nespočívalo těžiště výkladů v oddělené charakteristice jednotlivých řeckých dialektů, nýbrž v komplexně pojatém podání veškeré řecké nářeční gramatiky. Buckova práce obsahovala přitom významnou novinku v řeckém nářečním členění: řecký nářeční komplex je tu členěn

bipartitně v řečtinu západní (tj. v dórštinu v širším smyslu) a východní (tj. v iónskoattičtinu, aiolštinu a arkadokyperštinu, která se tu objevuje na stejné klasifikační úrovni s iónskoattičtinou a aiolštinou; poprvé navrhl Buck toto členění již v časopise *Classical Philology* 2, 1907; 241nn.).

Další, zcela odlišně pojatý nástin řecké nářeční problematiky podal nedlouho po skončení první světové války *F. Bechtel* ve své třídílné práci *Die griechischen Dialekte I–III*, Berlin 1921–1924; jednotlivé dialekty jsou tu bohatě dokumentovány a charakterizovány jazykovým materiálem bez výraznější snahy o postihu vzájemných mezinářečních genetických souvislostí. Přibližně v téže době publikoval *E. Schwyzer* nové vydání Cauerova výboru řeckých nápisů pod novým názvem *Dialectorum Graecarum exempla epigraphica potiora*, Lipsiae 1923. A v téže roce začalo vycházet významné nápisné periodikum *Supplementum epigraphicum Graecum* (Leyden 1923...), v němž bývají prakticky všechny nově nalezené řecké nápisy publikovány nebo aspoň registrovány.

Spolu s tím, jak přibýval rok od roku nápisný materiál, ukazovala se stále naléhavěji i potřeba vydávat přepracované edice některých starších prací. Tak vyšlo v r. 1928 druhé vydání Buckova díla *Introduction* a v r. 1932 druhé, značně rozšířené vydání první části *Thumbova Handbuchu*, věnované západořeckým dialektům a pořizované *E. Kieckersem*. Zároveň rostl i počet obecných shrnutích řeckého jazykového vývoje. Po shora citovaném epochálním *Kretschmerově* díle z r. 1896 (*Einleitung*) následovala příručka *O. Hoffmanna* *Geschichte der griechischen Sprache*, Berlin (Sammlung Göschen), čas od času přepracovávaná a znovu vydávaná (nejprve *A. Debrunnerem* a naposled *A. Schererem* v r. 1969), dále pak důkladný rozbor *A. Meilleta*, nazvaný *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, Paris, dočkavši se rovněž mnoha dalších vydání (1938⁵), stejně jako celá řada dalších děl, ať už komplexněji pojatých, či přístupujících k problematice historického vývoje řeckého jazyka z určitého dílčího úhlu.

Hodnotíme-li časové období mezi oběma světovými válkami z hlediska výsledků bádání o rané řečtině, jeví se nám 20. a 30. léta 20. století jako epocha jisté stabilizace. Rozvoj v tomto úseku grečistiky dosáhl totiž nyní značně vysoké úrovně: dialekty velké většiny starořeckých krajin byly již dostatečně doloženy postačujícím množstvím písemných dokladů, specifické rysy těchto dokladů byly spolehlivě zařazeny do širších řeckých gramatických souvislostí a všechny důležité skutečnosti, ať materiállové či interpretační, byly v pozoruhodné míře registrovány v obsáhlých kompendiích, vydaných vesměs v prvních čtyřech desetiletích 20. století. Tato příznivá situace poskytla badatelům jistý oddechový čas a umožnila jim, aby se začali pokoušet o shrnutí získaných vědomostí.

Nejdůležitější krok učinil v tomto směru *E. Schwyzer* v prvním svazku své *Griechische Grammatik*, München 1939 — hlavně proto, že v něm nejen resumoval to, čeho bylo již dosaženo, nýbrž že byl s to zároveň v mnoha ohledech naznačit nové podnětné cesty, po nichž se mělo napříště ubírat další bádání. Ve svém výtečném přehledu historie řeckého jazyka (str. 45–137) rozlišuje Schwyzer na jedné straně předdórskou nářeční vrstvu, která zahrnovala iónskoattičtinu,

aiolštinu a arkadokyperštinu, a na straně druhé pozdější dórskou vrstvu, která se skládala z dórských dialektů v užším smyslu tohoto slova a z tzv. dialektů severozápadních. Tím se nyní i v Evropě začala intenzivněji prosazovat Buckova myšlenka, že je nutno počítat s arkadokyperštinou (snad dohromady s jihomaloasijskou pamfylštinou, ale toto právě zcela jistě není) jako se samostatnou starořeckou nářeční skupinou.

Mluvnice E. Schwyzera byla však vydána v situaci, kdy se nad světem začaly stahovat mraky druhé světové války a narušily slibný vývoj, který se zrovna začal rýsovat v oblasti zkoumání rané řečtiny.

Narušení zdárného vývoje řecké dialektologie v letech druhé světové války bylo natolik silné, že ještě po skončení války potřebovala grecistika — stejně jako jiné humanitní vědy — několik roků, než byla schopna nashromáždit a přeskupit síly k novému, poválečnému rozmachu. Zatímco však předtím mělo bádání o řecké prehistorii a dialektologii své těžiště hlavně v německy mluvících oblastech, šíří se nyní zájem o tuto problematiku do celé řady dalších zemí a vytvářejí se nová centra takto orientovaného zkoumání, jako např. Španělsko, druhou světovou válkou nezasážené.

Přitom se tu všude hlásí ke slovu nová generace mladých badatelů. Hlavně z jejich středu vycházejí nové důležité impulsy, které zejména od konce 40. let udávají tón řecké prehistorii a dialektologii a jež způsobily, že se z registrující vývojové fáze, jak jsme výše nazvali období končící zhruba druhou světovou válkou, stává vývojová fáze „přehodnocující“, která přináší do grecistiky moderní lingvistickou metodologickou výzbroj. Teprve s tímto generačním omlazením se došlo k definitivnímu poznání, jak značně se v době mezi oběma světovými válkami prohloubila mezera mezi klasickou filologií a moderní jazykovědou.

I.2. Přehodnocující období

Úctyhodná vědecká disciplína, zvaná klasická filologie, která stála v 1. polovině 19. století u kolébky indoevropské srovnávací jazykovědy, přestala ke konci téhož století držet s vývojem jazykového bádání krok, začala se za ním opožďovat a dostávala se do značné izolace. Již před druhou světovou válkou se sice začínaly objevovat ojedinělé pokusy obohacovat grecistiku a latinistiku metodickými postupy převzatými z moderního lingvistického bádání, výrazněji se však tyto modernizující tendence začaly projevoval až od konce 40. let minulého století.

Vzrůstal zejména zájem o uplatňování jazykově zeměpisné metody *Gillieronovy* i tzv. metody strukturní analýzy, mající svůj počátek už u *F. de Saussura* a v 2. čtvrtině 20. století propracované buď v radikální verzi kodaňské školy (*L. Hjelmslev*), v umírněném podání školy pražské (*N. S. Trubeckoj*) nebo v pragmatické podobě u amerických deskriptivistů.

Metoda jazykového zeměpisu pomohla otevřít nové, zajímavé pohledy do nitra složité problematiky geneze starořeckého jazyka, zejména do utváření jeho

mezinářečních vztahů. Prvopočátky tohoto metodického přístupu spadají sice již do prvních dekád 20. století, první opravdová programová studie tohoto zaměření vzešla však teprve koncem 40. let z pera švýcarského badatele *E. Rische*. Byla vhodně nazvána *Altgriechische Dialektgeographie?* a vyšla v časopise *Museum Helveticum* 6, 1949, 19–28. Risch se v ní pokusil o aplikaci Gilliérovovy metody na oblast staré řečtiny jakožto mrtvého jazyka a zdůraznil zejména nutnost chronologického zařazení každého historického jazykového jevu na pozadí různých historicky (nebo archeologicky) prokazatelných událostí, zvláště migračních přesunů. Na základě těchto úvah dochází Risch k závěru, že rozhodná většina řeckých nářečních rozdílů vznikla teprve na helladské půdě.

Tento závěr stál ve výrazném protikladu k opačnému stanovisku Kretschmerovu, jež ve 40. letech začal novými argumenty dále rozvíjet — rovněž s použitím jazykově zeměpisného přístupu — španělský badatel *A. Tovar*, zejména ve své studii *Ensayo sobre la estratigrafía de los dialectos griegos*, *Emérita* 12, 1944, 245–337. Tovar se hlásí ke Kretschmerovu názoru o třech vlnách řeckých příchodů a pokouší se hledat v různých krajinách starého Řecka stopy iónského substrátu jakožto pozůstatku první Kretschmerovy vlny.

Tovarův žák *F. Rodríguez Adrados* rozšířil pak na začátku 50. let zájem španělské grecistické školy o rozbor teoretických dialektologických otázek a pokusil se ve své práci *La dialectología griega como fuente para el estudio de las migraciones indoeuropeas en Grecia*, Salamanca 1952, vymezit a analyzovat tři rozdílné typy nářečních shod a rozdílů, totiž archaismy, inovace a tzv. *elecciones*, tj. paralelní nářeční dvojice, u nichž nelze z diachronického hlediska rozpoznat žádnou časovou prioritu a z nichž si jednotlivé dialekty „vybíraly“ tu či onu složku dvojice. I Adrados došel na základě analýzy výskytu těchto tří jevů v konkrétních řeckých dialektech k závěru, že Protořekové byli již při svém příchodu do helladsko-egejského světa alespoň do jisté míry nářečně diferencovaní, a to jednak ve skupinu západní, tj. dórskou, a jednak ve skupinu východní, jež údajně jevila již v době jejich příchodu náznaky prvotní vnitřní diferenciací v podskupinu protoiónskou, protoarkadokyperskou a protoaiolskou. Toto stanovisko zastává Adrados v podstatě dodnes.

V roce 1952 publikoval další španělský badatel studii, jež sice neobsahovala žádnou novou koncepci řecké jazykové prehistorie, měla však mimořádnou důležitost pro klasifikaci řeckých dialektů. Šlo o článek jiného Tovarova žáka *M. Sáncheze Ruipérez*, *Desinencias medias primarias indoeuropeas*, *Emérita* 20, 1952, 8–31; autor v ní přesvědčivě prokázal, že primární mediální osobní přípony *-sai, -tai, -ntai* v 2., 3. os. sing. a 3. os. pl. (např. **phersai, pheretai, pherontai*) nejsou původní, nýbrž že jde o novotvary vzniklé pod vlivem *-(m)ai* v 1. os. sg. ze starších primárních přípon *-soi, -toi, -ntoi* (srov. sekundární přípony *-so, -to, -nto*). Ruipérez tím přiznal vysokou archaizační hodnotu arkadským tvarům typu *tetaktai* (= att. *tetaktai*), resp. kyperskému *keitui* (= att. *keitai*), aniž tušil, že jeho hypotéze se brzy dostane zcela nečekанého potvrzení odjinud.

Ještě téhož roku uskutečnila totiž dvojice Angličanů *M. Ventris* a *J. Chadwick* své epochální rozluštění mykénského lineárního písma B ze 14.–13. stol. př. n. l. a identifikovala pod ním archaický řecký dialekt, který průkazně obsahoval primární mediální sufix v 3. os. sg. právě v podobě *-toi* (srov. např. myk. *e-u-ke-to eukhetoi*; srov. att. *eukhetai*).

Co se týče využití metody strukturální analýzy v klasické filologii, té budeme věnovat — s ohledem na její hlavní rozvoj až v dalších vývojových fázích — důkladnější pozornost až v našich příštích výkladech. Na tomto místě chceme zdůraznit aspoň tolik, že se v aplikaci této metody na oblast antických jazyků uplatnila hned od počátku — ve shodě s tradicemi Pražského lingvistického kroužku — dvojice jazykovědců z Bratislavy. Již koncem 40. let tu působil univerzitní profesor českého původu *J. M. Kořínek*, autor pokusu o nastínění vývoje konsonantického systému v řečtině, vydaného v prvním svazku periodika *Recueil linguistique de Bratislava* 1, 1948, 78–81, a jeho slovenský žák *J. Horecký* uveřejnil pak v r. 1949 v Bratislavě pozoruhodnou monografii *Fonológia latinčiny*. O komplexní strukturální pohled na řecké hláskosloví se pokusil o něco později Rakušan *W. Brandenstein* v prvním díle své příručky *Griechische Sprachwissenschaft*, Berlin 1953, brzy se však ukázalo, že tyto první snahy o fonologickou prezentaci hláskosloví obou antických jazyků, založené na principiálně synchronickém přístupu k hláskoslovným jevům mrtvého jazyka, byly příliš statické a deskriptivní.

Jakožto podstatně perspektivnější se brzy začal jevit dynamičtější přístup Francouze *A. Martineta*, uplatněný v jeho práci *Économie de changements phonétiques, Traité de philologie diachronique*, Berne 1965; tento metodický postup se zakládal na organickém propojení zjištěných synchronických jevů s diachronickými vývojovými momenty, jak pro to poskytuje vhodný jazykový podklad právě řečtina se svým bohatým materiálovým doložením jak v čase, tak i v prostoru.

První dílčí rozbor konkrétní jazykové problematiky uskutečněný Martinetovou metodou provedl v grecistice shora zmíněný *M. S. Ruipérez*, a to v článku *Esquisse d'une histoire du vocalisme grec*, *Word* 12, 1956, 67–81, avšak další rozvoj této metody v aplikaci na starou řečtinu bude předmětem našeho zájmu až ve výkladu o „mykénologickém“ období ve vývoji starořecké dialektologie — tj. v příští subkapitole, v níž pojednáme o bouřlivém rozmachu starořecké dialektologie pod vlivem rozluštění lineárního písma B. Jeho rozluštěním se totiž rázem otevřely badatelům zabývajícím se ranou řečtinou zcela nové obzory a poválečná generace grecistů, osvojující si právě metodologické podněty z moderních jazyků, začala neprodleně přebírat do své badatelské výzbroje i nově objevený a lingvisticky mimořádně vděčný mykénologický materiál.

I.3. Mykénologické období

Mykénologické období ve vývoji bádání o rané řečtině začíná uveřejněním stati *M. Ventrise a J. Chadwicka*, Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives, *Journal of Hellenic Studies* 73, 1953, 84–103, v níž bylo rozluštění uveřejněno. Základní jazykový poznatek, který tu oba rozluštitelé vyslovili o řečtině mykénských textů, byl ten, že tento jazyk vykazuje na jedné straně rysy typické pro homérskou řečtinu, např. *-oio* v gen. sg. *o*-kmenů, a na druhé straně i charakteristické rysy arkadokyperské nářeční skupiny, zvl. zmíněný již sufix *-toi* v 3. sg. med.

A protože zpravidla celá řada jazykových jevů, které nelze u Homéra vyložit jako íónské, bývá tradičně interpretována jakožto aiolismy, lze dobře pochopit, proč oba rozluštitelé vyjádřili tehdy nejprve názor, že „stará achajština“, jak oni v r. 1953 označovali jazyk lineárního písma B, je archaický řecký dialekt se vztahy jak k arkadokyperské, tak i k aiolské nářeční skupině. Toto stanovisko, které v podstatě odpovídalo trojčlennému pojetí řeckých nářečních počátků v Hoffmannově a Thumbově verzi, opakovali pak Ventris a Chadwick ještě i v některých svých dalších pracích.

Hned v příštím roce 1954 vyšel však zajímavý článek, který přinesl do klasifikačního pojetí rané řečtiny nečekaný pohyb, ačkoli byl psán ještě bez informací o rozluštění lineárního písma B. *W. Porzig* jej údajně napsal již v r. 1945, rukopis se však za válečných událostí ztratil, a tak stať vyšla v definitivní podobě pod názvem *Untersuchungen zu den altgriechischen Dialekten* teprve v *Indogermanische Forschungen* 61, 1954, 147–169.

Autor přitom v uvedené studii — na rozdíl od staršího spojování arkadokyperštiny s aiolštinou — sdružuje ve vyšší nářeční jednotky naopak arkadokyperštinu s íónskoattičtinou a aiolštinu s dórštinou. Své vývody dokládá důkladným jazykovým rozбором vybraných nářečních jevů, a zejména přináší nové řešení provenience lesbického sufixového *-si* (např. ve slovech typu φέροισι /= att. φέρουσι). Dříve se zpravidla soudilo, že asibilační změna sufixového *-ti* > *-si* zasáhla jak íónskoattické a arkadokyperské, tak i aiolské dialekty, ale že thesalština spolu s boiótštinou pod dórským vlivem časem restituovala původní *-ti*, resp. je v 3. os. pl. změnila v *-thi* (srov. thess. ὑπάρχονθι, boiót. καλέονθι); jen aiolština na Lesbu si podle této hypotézy svoje inovační *-si* udržela (např. v 3. os. sing. φάσι /= att. φησί). Podle Porziga zasáhla prý však asibilační změna *-ti* > *-si* původně, tj. někdy v 2. tis. př. n. l., pouze íónskoattičtinu (**pheronti* > *pheron/t/si* > */pherōsi/*, psáno φέρουσι) a arkadokyperštinu (**pheronti* > φέρουσι), kdežto všechny ostatní řecké nářeční oblasti si udržely původní *-ti* (φέροντι); a pokud jde o lesbičtinu, ta si podle Porziga asibilovala své zděděné **pheronti* ve **pheron/t/si* až někdy v počátečních stoletích 1. tisíciletí př. n. l. pod vlivem blízké maloasijské íónštiny, a teprve později je změnila ve φέροισι s výsledným náhradním diftongem (srovnej i lesb. παῖσα z *pan/t/sa*).

Takto se v Porzigově pojetí vytvořila v 2. tisíciletí př. n. l. v helladské oblasti zřetelná proto-iónskoatticko-arkadokyperská inovační oblast, charakterizovaná asibilační změnou *-ti* v *-si* (Porzigova „východní řečtina“) proti archaičtější „západní řečtině“ se zachovaným *-ti*. Porzig se v této souvislosti vyslovil i k etnickému charakteru Achajů jakožto nositelů mykénské civilizace a pokládal je za skupinky řeckých bojovníků etnicky spřízněné s Aioly. Toto byl vlastně — nazíráno z dnešního hlediska — jediný vážnější nedostatek v Porzigově hypotéze, prominutelný pochopitelně tím, že Porzig ještě v době odevzdání článku do tisku nevěděl o rozluštění lineárního písma B. Rozbor mykénských textů však již v letech 1952/3 zcela jednoznačně ukázal, že se pod lineárním písmem B skrývá řecký dialekt s asibilovaným *-si* (viz myk. e-ko-si /h/ekhonsi; srov. att. /ekhōsi/, psáno ἔχουσι). Na základě rozluštění mykénštiny mohl tedy brzy nato E. Risch ve svém článku Die Gliederung der griechischen Dialekte in neuer Sicht, Museum Helveticum 16, 1955, 61–76, přetvořit Porzigovu hypotézu do podoby, jež přihlížela k výsledkům jazykové analýzy mykénštiny.

U Rische figuruje mykénština spolu s arkadokyperštinou a iónskoattičtinou v inovační nářeční skupině, charakterizované asibilovaným *-si* a ještě některými dalšími společnými rysy; na rozdíl od Porziga označuje však Risch tento inovační nářeční komplex — vzhledem k jeho peloponnéskému jádru — jakožto „jižní řečtinu“. Rischova studie je zdařilým spojením moderního lingvistického přístupu (spolu se snahou o chronologické zařazení jazykových jevů se tu důsledně uplatňuje i jazykově geografický zřetel) s bystrým hodnocením nově zjištěných jazykových faktů a vyúsťuje ve shora uvedený závěr, že se všechny podstatné řecké nářeční diference vytvořily až na helladské půdě.

Tento závěr vrhl zároveň opravdu vážný stín pochybností na oprávněnost staré Kretschmerovy hypotézy o třech vlnách řeckých příchozích (Iónové, Aiolyové, Dórové), ještě nedávno argumentačně zdůvodňované v některých pracích španělské grecistické školy. Není tedy divu, že se Rischova stať brzy stala jednou z nejčastěji citovaných, ale často i dosti vehementně kritizovaných studií, pojednávajících o prehistorii řeckých dialektů a rané řečtiny.

Samotná Porzigova myšlenka o genetickém sepětí iónskoattičtiny s arkadokyperštinou se ovšem mohla stát na druhé straně i součástí hypotézy o mimohelladském vzniku řeckých nářečních diferencí, jak o tom svědčí studie V. Pisaniho Die Entzifferung der ägäischen Linear B und die griechischen Dialekte, RhM 98, 1955, 1–18. Ten věren svým představám o vzniku řeckého jazyka integrací z několika různých indoevropských zdrojů, využil „asibilační“ tendence mykénštiny k tomu, aby ji spolu s arkadokyperštinou a iónskoattičtinou vyvozoval z ie. prostředí anatolského (s odkazem na anatolský sufix *-anzi* v 3. os. pl.), zatímco aiolské dialekty se mu jevily jako indoevropská složka řečtiny mající spojitost s oblastí thráckofryžskou, příp. i oskoumberskou v Itálii, a dórské dialekty naopak s jazykovou větví illyrskou.

Pisaniho stanovisko se ve větší míře v grecistice neprosadilo; zvláště vůči jeho interpretaci aiolských a dórských nářečí byly vysloveny vážné námitky.

Zato anatolským souvislostem jihořecké asibilace *-ti > -si* nelze upřít jistou argumentační oprávněnost, zvláště když s možností určitého anatolského migračního pohybu počítají v době kolem příchodu protořeckého obyvatelstva do Hellady i někteří archeologové. V každém případě ovšem zůstávalo středem pozornosti badatelů zabývajících se řeckou jazykovou prehistorií po celou 2. pol. 50. let především Rischovo bipartitní pojmání raného řeckého jazykového vývoje, operující s raným rozdělením helladského jazykového území na dvě oblasti, inovační jižní a severní archaickou.

Kritické výhrady vytykající Rischovi přílišné zjednodušení pohledu na řeckou jazykovou situaci v předmykénském (přesněji v předlineárním) období a beroucí v potaz zejména Rischovo spojování aiolštiny s dórštinou, vedly posléze k určitým pokusům o modifikaci Rischovy hypotézy. Mezi nimi se uplatnila zejména modifikační varianta *J. Chadwicka*, vyslovená jím poprvé ve studii *The Greek Dialects and Greek Pre-History, Greece and Rome* 3, 1956, 38–50, a prohloubená později v jeho stati *The Prehistory of the Greek Language*, napsané pro nové vydání *Cambridge Ancient History (CAH², fasc. 15, resp. CAH³ II 2)*.

Na rozdíl od Rische, který se konkrétním postavením aiolštiny v mykénském světě v postatě nezabývá, pojímá Chadwick aiolštinu v mykénském období již jako zvláštní nářeční jednotku, která se nedlouho předtím začala na řeckém severovýchodě osamostatňovat v souvislosti s tím, jak Thessalie počala hrát v 3. čtvrtině 2. tis. před n. l. poněkud významnější úlohu ve spoluformování mykénské civilizace. Zvláště v této modifikované podobě se dostalo Rischově hypotéze v posledních desíletích poměrně širokého uznání. Přitom Chadwickova modifikace nemění nic na principiální bipartitnosti Rischovy hypotézy, spočívající na základním protikladu dialektů asibilačních a neasibilačních, a plně tu zůstává zachováno rovněž vlastní jádro hypotézy, totiž inovační mykénsko-arkadokypersko-iónskoattická nářeční jednotka. Jsou však badatelé, kteří ani toto porzi-govské jádro Rischovy hypotézy nepřijali.

Z této pozice se hned zpočátku vyslovili k Rischovi víceméně kriticky zejména *L. R. Palmer*, *A. Tovar*, *S. M. Lurje*. Rischovu hypotézu odmítl rovněž *V. Georgiev* (1966 aj.), autor teorie, podle níž je třeba mykénštinu pojímat jako jistou nářečně smíšenou mykénskou koiné, která vznikla vzájemným promíšením prvků arkadokyperských, aiolských a iónských. A kritické výhrady vznesli i někteří skeptičtí badatelé, kteří hned od počátku buď pokládali za možné maximum našich vědomostí o nářečním charakteru mykénštiny pouze její příbuzenství s arkadokyperštinou — bez jakýchkoli dalších nářečních spojitostí — anebo kteří považovali i toto za nejisté a zdržovali se vůbec jakýchkoli závěrů o bližší nářeční klasifikaci nově objeveného dialektu (*M. Lejeune*, *C. J. Ruijgh*).

A. Bartoněk, autor této knihy, se v podstatě vždy přikláněl k Rischově hypotéze, vyslovil však v r. 1965 na mykénologickém kolokviu v Cambridgi (*Bartoněk* 1966) mínění, že v případě mykénštiny jde opravdu o jakousi mykénskou koiné, ne však ve smyslu Georgievova arkadokypersko-aiolsko-iónského konglomerátu, nýbrž o nadnářeční útvar (interdialekt) z palácových center

mykénského světa, jenž v nich vznikl integračním vyrovnáváním mezi místními dialekty v hlavních oblastech mykénské kultury. Na témž kolokviu poukázal i E. Risch (1966) na existenci dvojí jazykové roviny na lineárních B tabulkách z Pylu, což podle něho obráželo rozdíl mezi tzv. mykénštinou „normální“ (mycénien normal) a mykénštinou „speciální“ (mycénien spécial), tedy v podstatě rovněž mezi nadnářečním interdialektem a individuálním nářečím.

Léta z druhé poloviny 50. a první poloviny 60. let byla tedy obdobím, které bylo spojeno s mimořádně intenzivním oživením zájmu o poznání raně řeckých jazykových vztahů. Bylo však zároveň charakterizováno i určitou překotností ve snaze o co možno nejrychlejší a nejefektivnější interpretační využití textů psaných lineárním písmem B. To vedlo často k vyslovování nedostatečně podložených závěrů a ke vzniku odborné nadprodukce, z níž mnohé studie mají dnes již pouze historický význam.

Kolem poloviny 60. let panovala tedy ještě dosti nepřehledná situace, jak pokud jde o nářeční klasifikaci mykénštiny, tak i o pojetí hlavních vývojových linií raně řecké etnogeneze. Jednotlivá stanoviska byla často navzájem ve výrazném protikladu, různým způsobem se křížila, ba někteří autoři měnili postupně svoje názory, takže bylo nutně zapotřebí určitého názorového utřídění. Tento stav přivedl A. Bartoňka na myšlenku, aby se pokusil rozčlenit hlavní sporné otázky do několika problémových okruhů a dal podnět k uspořádání odborné ankety k těmto otázkám. Anketa se uskutečnila v rámci přípravy mykénologického symposia, jež bylo součástí brněnské mezinárodní konference Antika a dnešek, konané v roce 1966. Akce se zúčastnilo 19 badatelů z 12 zemí a jejich odpovědi — spolu s dalšími náležitostmi ankety — byly uveřejněny v aktech symposia *Studia Mycenaea*, Brno 1968, str. 37–51 a 155–210. Třebaže na dotazníky neodpověděli všichni badatelé, kteří se v 50. a 60. letech zabývali raně řeckou jazykovou problematikou, poskytly výsledky ankety cennou oporu pro rozvoj dalšího bádání. K výsledkům ankety se budeme ještě vracet v kapitolách věnovaných jednotlivým prehistorickým obdobím staré řečtiny, na tomto místě však hodláme zdůraznit aspoň dva obecnější závěry, které z ankety vyplynuly:

1. Účastníci ankety uznávali vesměs již pro pozdně helladské (to jest mykénské) období jazykovou diferenciaci řeckého světa do několika nářečních oblastí, přičemž jedna část badatelů — po vzoru Rischově — předpokládala pozdně helladskou existenci v podstatě dvou hlavních nářečních skupin, tj. na jedné straně společné protoiónskoarkadokyperské skupiny a na straně druhé skupiny protodórskoaiolské, zatímco jiní badatelé počítali již ke konci doby mykénské s jistou samostatností všech tří nebo čtyř tradičně uznávaných nářečních skupin doby klasické (iónskoattické, dórské, aiolské, arkadokyperské).

2. Většina účastníků ankety spojovala mykénštinu s protoarkadokyperskou nářeční skupinou. Porůznu byla zdůrazňována i značně těsná spojitost mezi mykénštinou a iónskoattičtinou, kdežto poměr mezi mykénštinou a aiolštinou byl zpravidla charakterizován jako nářeční vztah podstatně volnější.

V této souvislosti autor ankety dále precizoval svoje mínění vyslovené již dříve, a to v tom smyslu, že jazyk textů lineárního písma B lze pokládat za víceméně integrovanou úřední řeč pozdně helladské administrativy. Tento jazykový útvar se zakládal na obecnější peloponéské nadnářeční formaci (interdialektu), jíž užívaly široké vrstvy achajského obyvatelstva v jihoegejských centrech mykénské kultury a která byla blízká předpokládané protoarkadštině, ale jež neměla napříště v 1. tis. př. n. l. žádné přímé jazykové pokračování. Toto stanovisko jsem pak dále rozvedl zejména na mykénologickém kolokviu v Salamance, konaném v r. 1970 (Bartoněk 1972).

Na této konferenci jsem se také pokusil argumentačně podložit své tvrzení, že všechny čtyři hlavní řecké nářeční skupiny doby klasické byly aspoň ve svém rudimentárním stadiu přítomny již v řeckém světě pozdní doby helladské (mykénské); ilustroval jsem to zejména na základě zpětné projekce tří klasických nářečních slovesných tvarů od slovesa φέρω do doby kolem r. 1200 př. n. l.:

Forma	1. pl. akt.	3. pl. akt.	3. sg. med.
protoarkadokyperská	pheromen	pheronsi	<u>pheretoi</u>
protoiónskoattická	pheromen	<u>pheronsi</u>	pheretai
protoaiolská	<u>pheromen</u>	pheronti	pheretai
protodórská	pheromes	pheronti	pheretai

Žádný z těchto čtyř předpokládaných řeckých protodialektů se tu neshoduje úplně se zbývajícími třemi. Protodórstina má své specifické *pheromes*, protoarkadokyperština (s mykénštinou) své *pheretoi* a protoiónskoattická se spolu s protoarkadokyperštinou liší od protoaiolštiny a protodórstiny zmíněným již rozdílem *pheronsi* × *pheronti*.

K dórské otázce jsem již tehdy zaujal stanovisko v tom smyslu, že Dórové byli už za doby rozkvětu mykénské kultury pevně usazeni v helladském prostoru, pravděpodobně někde při severozápadním okraji hlavního kulturního vyzařování mykénské civilizace, a že dórskému stěhování ve směru k jihu mohla předcházet již od 13. stol. př. Kr. určitá raně dórská infiltrace, během níž se snad již tehdy mohla část dórsky mluvícího obyvatelstva začít porůznu usazovat v oblastech zasažených mykénskou kulturou. Na to, aby bylo možno počítat teprve kolem r. 1200 př. Kr. s masovým příchodem Dóřů odněkud z mimohelladského prostoru, se mi jeví raná dórstina, tak jak ji lze dnes předpokládat pro konec 2. tisíciletí př. n. l., jako příliš málo jazykově vzdálená od ostatních řeckých dialektů (A. Bartoněk, *Place of Dorians in the Late Helladic World*, BAMA, London 1973, 305nn.).

I když v 60. letech převládal mezi zájemci o studium rané řečtiny spíše mykénologický zájem, byly v grecistice i nadále uplatňovány metodické postupy propracované ve 40. a 50. letech a pochopitelně se porůznu objevovaly i pokusy o uplatnění dalších, v grecistice dosud nevyužitých lingvistických metod. Zmí-

nili jsme se již o pionýrské práci M. S. Ruipézeze, obsahující rozbor fonologického vývoje vokalického systému v historické attičtině a boiótštině.

Na tento podnět jsem sám v 60. letech navázal sérií článků věnovaných jak jednotlivým řeckým dialektům nebo jejich skupinám, tak určitým konkrétním fonologickým problémům zásadní důležitosti a tyto moje práce pak vyústily ve dvě shrnující monografie: *A. Bartoněk*, Vývoj konsonantického systému v řeckých dialektech, Praha 1961, a *A. B.*, The Development of the Long-Vowel System in Ancient Greek Dialects, Brno 1966; k nim se dále přidružuje moje kratší studie Reflections on the Ancient Greek Short-Vowel System, SPFFBU E 12 (1967), 133–151, a shrnující stať Ancient Greek Long-Vowel Systemic Development in a Short Survey for the Didactical Purposes, SPFFBU E 17, 1972, 65–81. V těchto pracích jsem se pokusil nastínit vývoj všech zmíněných hláskových subsystémů od doby mykénské až zhruba do konce klasického období staré řečtiny (tj. do 2. pol. 4. stol. př. n. l.); hlavní hybnou silou nářeční diference v dlouhovokalickém systému se mi jevily různé typy náhradního dloužení, kontrakcí a monoftongizace diftongů, zatímco v konsonantickém systému se postupně prosazovala tendence ke spirantizaci znělých okluzív.

Mezitím uplatnil v grecistice velmi úspěšně svou jazykově zeměpisnou metodu *R. Coleman* v podnětné stati The Dialect Geography of Ancient Greece, Transactions of the Philological Society 1963, str. 58–126. Studie obsahuje vedle statistické analýzy starořeckých nářečních jevů zároveň pokus o nastínění vztahu mezi jednotlivými řeckými dialekty navzájem. Coleman člení řecká nářečí na základní dvě skupiny — západořeckou a východořeckou — s boiótštinou a pamfylštinou jako určitým mostem mezi nimi.

Colemanovu metodu jsem se sám pokusil modifikovat tím, že jsem se místo na míru shody mezi jednotlivými dialekty soustředil na jejich vzájemné rozdíly a navrhl jsem na základě jejich statistického rozboru detailní klasifikaci tzv. západořeckých dialektů (tj. dórských dialektů v širším smyslu toho slova) a později i iónskoattických nářečí. Stalo se tak nejprve v publikaci *A. Bartoněk*, Classification of the West Greek Dialects at the Time about 350 B. C., Praha-Amsterdam 1972; zde jsem zároveň uplatnil hlavní diferenciacní mezinářeční hlediska, která jsem předtím propracoval v obou svých starších monografiích.

Výsledkem klasifikace, která přihlíží vedle fonologických diferencních rysů i k jevům morfologickým, příp. syntaktickým, bylo moje nové, historicky podložené rozčlenění západořeckých dialektů na dórské dialekty „mírného“ typu (Doris mitior, tj. tzv. severozápadní dialekty a dórské dialekty z oblasti při Sarónském zálivu), „přísného“ typu (Doris severior; většina dórských dialektů z Peloponnésu a krétština) a „středního“ typu (Doris media; některé dórské dialekty z přímořských a ostrovních krajín jižní Egeidy). Hlavním kritériem pro toto členění byla míra sklonu jednotlivých řeckých dialektů k vytváření nové, zavřenější dvojice dlouhých *e-/o-*ových fonémů. V klasifikační dialektologické praxi to vedlo k zavedení nového termínu „sarónská“ dórstina pro inovační, „mírně“ dórské dialekty z oblasti Sarónského zálivu na jihozápad od Attiky (korintština,

megarština, východní argolština), které sdílely celou řadu společných isoglos s íónskoattickými nářečími. Analogicky provedená klasifikace íónskoattických dialektů (*A. Bartoněk, Attic-Ionic Dialects Reclassified, SPFFBU E 15, 1970, 149–157*) přinesla pak namísto staršího členění těchto nářečí na attičtinu a íónštinu (s podskupinami eubojskou, kykladskou a maloasijskou) tripartitní členění na skupinu attickou, eubojskou a íónskou (tj. íónskou v užším slova smyslu s podskupinami kykladskou a maloasijskou).

V 60. letech se vedle uvedených prací objevily i některé další studie, jejichž autoři si vzali za cíl klasifikovat starořecké dialekty ať už v rovině větších nářečních skupin či jednotlivých dílčích dialektů (*Cowgill, Wyatt, Heubeck*). Tak *W. C. Cowgill* navrhl ve studii *Ancient Greek Dialectology in the Light of Mycenaean, Ancient Indo-European Dialects, Berkeley-Los Angeles 1966, 77–95*, rozčlenění řeckých dialektů z 1. tis. před n. l. do čtyř nářečních skupin; schematicky je sestavil do podoby obdélníka, v němž vždy dvě protilehlé jednotky stály v nejvýraznějším kontrastu:

SEVER	západořecké dialekty	aiolské dialekty
JIH	íónské dialekty	arkadokyperské dialekty

Mykénštinu umísťuje Cowgill do jižní oblasti, ale bez jakékoli konkrétnější specifikace.

Sociologický přístup uplatnil *W. F. Wyatt* ve své studii *The Prehistory of the Greek Dialects, TAPA 101, 1970, 557–632*. Postavil v ní proti sobě po Rischově vzoru konzervativní severořečtinu a inovační jižní řečtinu, dále však obě skupiny členil nikoli podle geografického, nýbrž podle sociologického principu, na dílčí podskupiny vymezené sociálně („upper class“ × „lower class“), aniž však byl s to čtenáře přesvědčit o správnosti tohoto řešení dostatečně pádnými argumenty.

Do blízkosti Rischova pojetí se zařadil *A. Heubeck* ve stati uveřejněné v encyklopedii *Der kleine Pauly 5, 1974, 323–327*; řecké dialekty mykénské doby jsou u něho rozčleněny v severozápadní skupinu (zahrnující předchůdce aiolských, dórských a tzv. severozápadních dialektů klasické doby) a v skupinu jiho-východní (s předchůdci íónskoattické a arkadokyperské nářeční skupiny a pochopitelně i s mykénštinou, jež ani podle Heubecka nemá v 1. tis. př. n. l. přímé pokračování). Pamfylština se Heubeckovi jevila jako smíšený dialekt s dórským jazykovým základem.

I.4. Chronologizující období

Kdežto v 50. a 60. letech 20. století spočívalo centrum zájmu o řeckou prehistorii v řešení problematiky mykénské dialektu staré řečtiny, začíná se od začátku 70. let rýsovat ve zkoumání řecké prehistorie a protohistorie nový cíl — snaha o komplexnější řešení raně řecké jazykové problematiky v celé její jak prostorové, tak i časové dimenzi. Bylo to dáno především skutečností, že se v ohni diskuse

60. let vyčerpaly všechny hlavní argumenty mykénologů, neboť nový epigrafický materiál přibýval od poloviny 60. let zhruba do začátku 90. let jen v poměrně v nepatrné míře.

Zvláště podnětným impulsem zasáhl do této nově se vytvářející situace *M. Lejeune*, když vydal svou *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*, Paris 1972. Lejeune se v této své práci pokusil uvést do vzájemného chronologického vztahu celou řadu raně řeckých hláskoslovných jevů, takže ve světle jeho úvah lze neméně než 11 z raně řeckých hláskoslovných jevů bezpečně charakterizovat jako předmykénské (přesněji řečeno předlineární, tj. jakožto jevy existující již v době, z níž pocházejí nejstarší mykénské texty psané lineárním písmem B), 8 jako pravděpodobně předmykénské, 3 jakožto jevy, jejichž realizace spadala časově do doby lineárních dokladů, a konečně 11 jevů jakožto jednoznačně postmykénských a 6 jako pravděpodobně postmykénských. V Lejeunově pojetí máme tedy celý komplex řeckých předalfabetických hláskoslovných změn rozdělen do tří skupin, což nám nejen umožňuje jejich důkladnější chronologické třídění, ale zároveň otvírá badatelům široké možnosti pro to, aby se mohli soustavněji věnovat rozboru raně řeckého hláskového vývoje v mimořádně rozsáhlém a donedávna velmi málo průhledném chronologickém rozpětí mezi začátkem 2. tisíciletí a 8. stoletím př. Kr.

Jako velmi aktivní se v tomto období opětně projevila španělská dialektologická škola, v níž se již ve značné míře začala uplatňovat nová, mladší generace. Hlavní zájem mladších španělských grecistů platil zejména období postmykénskému. *J. L. García-Ramón* 1975 (později zvl. 1984) se pokusil ve své monografii *Les origines postmycéniennes du groupe dialectal éolien*, Salamanca 1975, položit vznik aiolských dialektů až do doby po pádu mykénské civilizace. Třebaže toto stanovisko nebyl s to v plné míře prosadit, podařilo se mu přispět k současné tendenci snižovat datum předpokládaného vydělení aiolštiny z lůna staré řečtiny teprve do závěrečné fáze doby mykénské. Vedle *García-Ramóna*, který se zabýval aiolskými a tzv. severozápadními dialekty ještě i v dalších studiích, soustředil se *A. López Eire* 1968 na oblast iónsko-attickou a na problematiku jejího jazykového okolí, zvláště pak iónsko-dórských souvislostí, a *A. S. Méndez Dosuna* 1980 důkladně rozebral problematiku vzniku a rozčlenění tzv. severozápadních dialektů.

Shora již zmíněný zástupce starší generace španělských grecistů *F. Rodríguez Adrados* věnoval naopak svou hlavní pozornost předmykénskému období a proti stále více sílícím tendencím klást vznik řeckých dialektů teprve na řeckou půdu hájil jejich mimohelladské kořeny; v několika článcích, uveřejněných v r. 1976 a 1979 hlavně v časopise *Emérita*, vyložil podrobně svoje představy o raně řeckém jazykovém vývoji, jež v podstatě vyrůstají z předrischovské koncepce tripartitního členění řeckých dialektů. Do řady dialektologicky orientovaných španělských grecistů se zařadil i *J. J. Moralejo Álvarez* 1979, 1983, a to zejména kritikou *Chadwickovy* „dórské“ hypotézy, o níž bude ihned řeč, a dále programovým článkem o úkolech starořecké dialektologie z r. 1983.

Chadwickova hypotéza, o níž jsme se právě zmínili, přinesla v polovině 70. let výrazné oživení do stále méně polemického tónu dialektologických studií. *J. Chadwick* se již dříve rozhodně vyslovoval proti uznávání tří kretschmerovských vln řeckých příchozích, ale zatímco údajná prostřední vlna z doby kolem r. 1600 př. n. l. zmizela již předtím téměř úplně z úvah o řecké prehistorii, třetí z nich, tzv. dórská migrace, zaujímá v koncepci většiny badatelů doposud důležité místo.

Chadwick však zejména v l. 1974/76 vyslovil v celé řadě přednášek a statí pochybnosti i o samotné existenci této migrace, kladené dnes zpravidla na konec 12., resp. do 11. stol. př. n. l., ale archeologickým materiálem opravdu ne dosti dobře doložené. Skutečnost, že se v raných stoletích 1. tis. př. n. l. objevuje konzervativní dórstina v celé řadě krajín na jihu Řecka, kde byl v době mykénské buď přímo doložen dialekt asibilačního jihořeckého typu (mykénština na Krétě, v Argolidě, v Messénii), anebo se tu existence takového dialektu aspoň předpokládá (např. v Lakónii), tuto skutečnost vykládá Chadwick nikoli jako důsledek migrace obyvatelstva, nýbrž jako projev sociální diference. Tzv. dórstina je v jeho pojetí konzervativní řečtina, jíž mluvily nižší vrstvy řeckého obyvatelstva doby mykénské, kdežto v mykénských palácích a mezi šlechtou převládal pokročilejší a do jisté míry i cizími vlivy poznamenaný jazyk vyšších společenských vrstev, jenž se v podstatě odráží v textech lineárního písma B. Podrobněji se budeme touto hypotézou zabývat až ve výkladu o mykénské řečtině na str. 102nn., zde chceme aspoň předeslat, že se Chadwickova hypotéza prozatím setkala s vážnými výhradami a stěží se asi může prosadit bez výraznější modifikace.

Větší část badatelů se tedy i v 70. a 80. letech přidržovala především tradičnějších koncepcí, propracovaných pro oblast starořecké dialektologie v prvních dvaceti letech po rozluštění lineárního písma B. Přitom zejména *E. Risch* mezitím důkladně prohloubil svou starší argumentaci v celé řadě dalších statí a jeho hypotéza je dodnes dominujícím faktorem v celé široké oblasti řecké prehistorické a protohistorické dialektologie, třebaž v určité modifikované podobě: v daleko větší míře se totiž dnes uznává těsnější spojitost mezi arkadokyperštínou a iónskoattičtinou než mezi dóorskými dialekty a aiolštinou. Sám jsem se nejnověji pokusil formulovat svoje stanovisko, opírající se v podstatě o Rischovu hypotézu, v několika statích, zejména ve studiích *A. Bartoněk*, *Greek Dialects between 1000 and 350 B. C.*, *SMEA* 20, 1979, 113–130, a *Klasifikace starořeckých dialektů v novém pojetí*, *SPFFBU E* 28, 1983, 205–218.

Současně se však od poloviny 70. let zvyšuje zájem o chronologickou klasifikaci řeckých předalfabetických jevů po Lejeunově vzoru — přičemž se nyní pozornost badatelů stále více přesouvá do oblasti předmykénské a raně mykénské. Stručný výčet předalfabetických hláskových procesů v předpokládaném chronologickém sledu podal např. *G. Caracausi* ve studii *Formazione e struttura fonologica del miceneo*, Palermo 1973. V r. 1975 se *E. Risch* na mykénologickém kolokviu v Chaumontu pokusil o nastínění různých chronologických souvislostí spojených s raně řeckými asibilacemi a palatalizacemi v statí *Les consonnes*

palatalisées dans le grec du IIe millénaire et des premiers siècles du premier millénaire (Risch 1979). A *M. Lejeune* v článku Prémycénien et protomycénien (Lejeune 1976) navrhl zavedení a rozlišení těchto dvou lingvistických pojmů, a tím zároveň i rozlišování protomykénštiny (tj. předpokládané rané lineární mykénštiny, písemně ještě přímo nedoložené) od mykénské řečtiny doložených LB textů.

Já sám jsem přednesl v roce 1976 na konferenci Eirene v Jerevanu konkrétní nástin vzájemného chronologického zřetězení nejdůležitějších předalfabetických hláskoslovných změn v příspěvku On the Chronology in the Prehistory of Greek Language (*Bartoněk* 1978). *M. Doria* 1979 uveřejnil stat' Riflessioni sulla cronologia relativa di alcuni mutamenti fonetici del greco premiceneo, vrcholící výčtem desíti více či méně na sebe navazujících předmykénských hláskoslovných změn. Sám jsem pak na základě konfrontace těchto vlastních i cizích chronologických úvah navrhl v roce 1982 na pražské konferenci Eirene v stati The Main Periods of Early Greek Linguistic Development (*A. Bartoněk* 1983) detailní rozčlenění celého předalfabetického období řeckého jazykového vývoje mezi léty 2000 až 700 př. n. l. do řady dílčích fází, charakterizovaných výskytem konkrétních hláskoslovných jevů (srov. dále můj výklad na str. 215–221 této práce).

Zvýšený zájem o řeckou jazykovou problematiku vztahující se k prehistorickému a protohistorickému období ve vývoji starořecké společnosti nacházel za všech minulých fází jazykového zkoumání staré řečtiny stále hlubší uplatnění i v nejrůznějších úvodech do dějin starořeckého jazyka a v různých jazykových kompendiích. V 2. polovině 20. století vyšly např. významné publikace, jako bylo nové vydání druhé části Thumbova Handbuchu, značně změněné a doplněné o mykénštinu od *A. Scherera* /Handbuch der griechischen Dialekte II, Heidelberg 1959/, stejně jako *Schererovo* nové vydání Hoffmannova a Debrunnerova úvodu Geschichte der griechischen Sprache v knižnici Göschen, Berlin 1969. Dále viz např. *F. Hiersche*, Grundzüge der griechischen Sprache, Wiesbaden 1970, *V. Pisani*, Manuale storico della lingua greca, Brescia 1973, *St. Hiller – O. Panagl*, Frühgriechische Texte aus mykenischer Zeit, Darmstadt 1976, *Rüdiger Schmidt*, Einführung in die griechischen Dialekte, Darmstadt 1977, *L. R. Palmer*, The Greek Language, London 1980, *Y. Duhoux*, Introduction aux dialectes grecs anciens, Cabay 1983, *A. Morpurgo Davies – Y. Duhoux*, Linear B, a 1984 Survey, Louvain-le-Neuve, 1985, *G. Horrocks*, Greek, a History of the Language and its Speakers, London-New York 1997, stejně jako *Chadwickovy* a *Hainsworthovy* stati v Cambridge Ancient History 2, vol. II, 2, 805nn., a III 1, 850nn.

I.5. Shrnující období na přelomu 2. a 3. tisíciletí

V r. 1984 se zvedla v grecistice silná vlna kritiky proti tradičním metodám využívaným do té doby v starořecké dialektologii. Stalo se tak v článku Les dialectes grecs, ces inconnus uveřejněném v Revue de Philologie třemi grecisty

z Nancy (*Cl. Brixhe, R. Hodot, M. Bile* 1984), kteří v této své stati volali po co nejodpovědnější aplikaci přísných fonologických a sociolingvistických přístupů při lingvistickém zkoumání starých řeckých dialektů. Tito badatelé vyšli z některých svých i cizích konkrétních lingvistických studií (srov. např. *Brixhe* 1976 aj. nebo *Viredaz* 1991 /zvl. výzkumy o palatalizaci/, přičemž *Brixhe* konkrétně vzpomíná v této souvislosti na svého českého učitele prof. Straku z Masarykovy university v Brně, který v r. 1948 emigroval do Francie), a stáli u zrodu nové řady dialektologických kolokvií (*Colloque International des dialectes grecs I–IV*), věnovaných moderní metodologii bádání o starých řeckých dialektech: *Pont-a-Mouson /u Nancy/* 1986, *Miraflorés /sev. od Madridu/* 1991, *Napoli a Faiaino /na ostrově Ischii/* 1996, *Berlin* 2001 (ze všech těchto zasedání vzešly sborníky cenných referátů).

Pozornost si současně zaslouží i výsledky z dalších obdobných grecistických konferencí jak dialektologických (*Milano* 1992, *Palermo* 1995, *Pescara* 1999, *Soluň* 1999 — s rozsáhlým referátem autora této knihy o současném stavu řecké dialektologie), tak i homérológických (*Basel* 1989, *Paris* 2001, *Genova* 2002) anebo mykénologických (*Colloquium Mycenaeanum I–XII: Gif-sur-Yvette /u Paříže/* 1956, *Pavia* 1958, *Wingspread /USA/* 1961, *Cambridge* 1965, *Madrid* 1970, *Chaumont /u Neuchâtel/* 1975, *Nürnberg-Würzburg* 1980, *Skopje* 1985, *Athens* 1990, *Salzburg* 1995, *Austin* 2000, *Řím* 2006); srov. i řadu jiných mykénologických setkání, jako *Brno* 1966, *Praha* 1982, anebo dva mykénologické kongresy v *Římě* (1967, 1991), či nedávné „thébské“ symposium ve *Vídni* 2002.

Tato metodologická kritičnost byla přítom v posledních dvou desetiletích 2. tisíciletí stále těsněji propojována se zájmem o soustavnou práci s konkrétním lingvistickým materiálem z té či oné nářeční oblasti, přičemž se podivuhodným řízením lidské schopnosti rozdělovat si náležitým způsobem svoje síly dostalo téměř na všechny dílčí nářeční okruhy. Tak se stalo, že se rozliční badatelé činní v řecké dialektologii celkem proporcionálně začali zabývat jak různými řeckými vývojovými obdobími, tak i rozmanitými krajinami mateřského Řecka.

Z okruhu mykénologie je třeba se zmínit jednak o zajímavých nálezech několika stovek nových textů lineárního písma B z Théb (*V. Aravantinos, L. Godart, A. Sacconi* /zvl. od r. 1990/), jednak o komplexním zpracování mykénské odborné problematiky v monografii *A. Bartoňka Handbuch des mykenischen Griechisch*, Heidelberg 2003 (676 stran); srov. i českou verzi nazvanou *Jazyky a písmo mykénského Řecka*, Brno 2007 (s inovovaným indexem) a dále trojici statí *A. Bartoňka* 1999b, 2008, 2009a, věnovaných mykénským vlastním jménům.

Z nejnovějších prací o jednotlivých řeckých krajinách a dialektech alfabetického období stojí pak za zmínku studie následujících autorů: Attičtina: *S.-T. Teodorsson* 1972, *A. Bartoněk* 1972, *A. López Eire* 1980 aj., *L. Threatte* 1980; Euboia a kolonie: *R. Arena* 1980, *M. Del Barrio* 1988 aj., *A. Bartoněk* 1994 aj.; arkadština: *L. Dubois* 1986–88; aiolské dialekty: *W. Blümel* 1980, *J. L. García-Ramón*, passim, *R. Hodot* 1980, *B. Helly*, *M. Sordi*, *G. Vottero*, passim; dórština obecně: *A. Bartoněk* 1973, *C. J. Ruijgh* 2001; sz. dialekty, elejština: *A. S. Méndez*

Dosuna 1970, *L. Thevenot* 1989, *S. Minon(ová)* 2007; lakónština: *A. Striano* 1993). Pozornosti si zaslouží i některé značně odlehlé, více méně okrajové oblasti, příp. i mimo Egeidu (makedonština: *Cl. Brixhe* 1995, *Cl. Brixhe – A. Panaiyotou* 1995, *L. Dubois* 1999; pamfylština: *Cl. Brixhe* /zabýval se i neřeckou, ale řečtině blízkou paleofryžštinou: 1990/; kyperština: *O. Masson*, *passim*, *C. J. Ruijgh*, *passim*, *A. Panaiyotou*, *passim*; již. Itálie a Sicílie: *A. Bartoněk* 1974, 1975, *R. Arena* 1980–90, *F. Cordano* 1989, *L. Dubois* 1990, *A. Cassio* 1993; kyrénština v sev. Africe: *C. Dobias-Lalou* 1980; dialekt v řecké osadě Ampurias v Hispánii: *A. Santiago* 1992). Značnému zájmu se těšilo i studium problematiky řecké koiné a jiných starořeckých nadnářečních integračních tendencí (*A. Bartoněk* 1973, *C. Consani* 1995, *Cl. Brixhe*, *passim*, *G. Horrocks* 1997). Pozoruhodných úspěchů v řecké dialektologii obecně dosáhla v poslední době zejména francouzská škola *Cl. Brixhe* v Nancy (řada publikací).

Tento výklad lze rozšířit i o monografie i stati obecnějšího charakteru (*I. Hajnal* 1992, 1997, *A. Morpurgo* 1999, *Y. Duhoux* 2002, *R. Wachter* 2002) či o monografie a stati týkající se literárních dialektů (epická poezie: dva homérské manuály /*A. J. B. Wace* 1962 a *I. Morris – B. Powell* 2007/, *P. Wathélet*, *L. Durante*, *M. L. West*, *C. J. Ruijgh*, *J. Latacz*; sborová lyrika: *C. Trümper*, *C. O. Pavese*; dórská próza: *A. Cassio*), příp. sborník *Dialecti e lingue letterarie nella Grecia arcaica* z konference v Pavii (2004), vydaný *F. Bertolinim* a *F. Gastim* v r. 2005.

Nejnověji srov. pak sérii statí v rozsáhlém encyklopedickém díle *A History of Ancient Greek*, Cambridge 2007, jež redigoval *A.-F. Christidis*.